

grup w sferze zachowań codziennych, natomiast odmienne są ich cele i wybory życiowe, dotyczące przyszłego miejsca zamieszkania, wykształcenia i pracy, co związane jest odmiennymi wzorami funkcjonującymi w społecznościach regionu.

Maria Śmiełowska, przyjmując perspektywę teoretyczną Antoniny Kłoskowskiej i Stanisława Ossowskiego, podejmuje zagadnienie występujących wśród mieszkańców Śląska Opolskiego tożsamości etnicznych i identyfikacji narodowych. Przedmiot zainteresowań stanowią przede wszystkim w odniesieniu do zbiorowości napływowych: etniczność, ludowa kultura ludności napływowej w nowym otoczeniu społecznym, procesy ujednoczenia kultury społeczności lokalnych w średnim pokoleniu wśród osób wywodzących się z rodzin napływowych, lecz urodzonych na Śląsku oraz świadomość wykorzenia w porównaniu z sytuacją wielopokoleniowej zasiedloności rodzin śląskich występująca w najmłodszej generacji. W stworzonej typologii tożsamości autorka wyróżnia: ludową, ojczyzny utraconej, patriotyczną, banalną, oraz "śląskiej grupy napływowej". Charakteryzując zbiorowość śląską i jej poczucie tożsamości, zwraca z kolei uwagę na takie czynniki ją określające, jak: 1) świat różnych *etni* wyznaczający tożsamość najstarszego pokolenia, 2) "śląskość w Polsce", czyli etniczność spełnianą we wspólnocie wiejskiej i rodzinnej, 3) poczawszy od lat siedemdziesiątych wyjazdy zarobkowe do Niemiec, włączające w sferę wpływów cywilizacji i popularnej kultury niemieckiej, współkształtujące tożsamość pokolenia średniego, 4) etniczność i świadomość własnej odrębności najmłodszego pokolenia wyznaczaną podwójnym obywatelstwem, zarówno w sensie dosłownym, jak i możliwości korzystania z uprawnień i uwzględniania ich w aspiracjach życiowych. Na śląskie tożsamości i identyfikacje narodowe składają się: 1) śląska tożsamość regionalna, 2) śląska niemieckość, 3) śląska polskość, 4) śląskość: pomiędzy niemieckością i polskością czyli integralna tożsamość kulturowa wyznaczona po pierwsze – przez internalizację wartości kultury ludowej regionu, po drugie – przez tradycję niemiecką i po trzecie – przez polskość procesów edukacji i funkcjonowania w środowiskach szerszych niż wieś 5) tożsamość niemiecka.

Interesujące są zwłaszcza wnioski końcowe, wskazujące na motywy dominujące w określaniu treści tożsamości i charakteru związków z grupami odniesienia, niezależnie od kulturowego rodowodu mieszkańców regionu. Do tych motywów należy: ludowość, doświadczenia utraty ojczyzny, wykorzenie i odczuwane potrzeby zakorzenienia. Brak zakorzenienia, co podkreśla Maria Śmiełowska, rozpatrywany być może także jako rezultat nieobecności polskiej ciągłości historycznej na Śląsku; "Dla umocowania w świadomości potocznej obszaru jako ojczyzny narodowej niewystarczające okazują się decyzje polityczne, aktualne istnienie w strukturach instytucji państwa i odległe w czasie polskie związki historyczne".

Przedsięwzięcie podjęte przez zespół autorów zaowocowało godną polecenia książką, nie tylko dostarczającą bogatego materiału empirycznego, ale przede wszystkim cechującą się rzetelnym warszatem badawczym oraz wszechstronnym, interesującym i inspirującym ujęciem problemu. Szkoda może tylko, że dalsze analizy nie podjęły próby weryfikacji modelu stosunków międzygrupowych, zaproponowanego przez Danutę Berlińską, a w każdym razie zabrakło podsumowania, które wprost odwoływałoby się do założeń wyjściowych konfrontując je z danymi empirycznymi.

Renata Suchocka

Problemy społeczne w okresie zmian systemowych w Polsce, pod red. M. Malikowskiego, Wyd. "Mana", Rzeszów 1997, ss. 539.

Praca ta jest efektem konferencji naukowej, zorganizowanej przez Instytut Socjologii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, w dniach 9 i 10 maja 1997 roku. Stanowi ona zbiór artykułów polskich i zagranicznych autorów dotyczących aktualnych problemów społecznych, które nasiliły się obecnie w Polsce oraz w innych krajach, w następstwie przemian systemowych. Transformacja ustroju polityczno-gospodarczego w Polsce po 1989 roku wywołała poważne konsekwencje w wielu

sferach życia społecznego, spowodowała też występowanie różnych niekorzystnych zjawisk społecznych np. ubóstwa, bezrobocia itp. Dlatego też w obecnej sytuacji dużego znaczenia nabiera rola badaczy w ich wykrywaniu i rozwiązywaniu. Marian Malikowski we wstępie proponuje następującą definicję problemu społecznego: "Najprościej rzecz ujmując, problemem społecznym można by nazwać serię zjawisk o szerokim zasięgu, dolegliwych dla ludzi, negatywnie przez nich ocenianych (bądź też przez specjalistów), wymagających świadomej interwencji różnych podmiotów zbiorowych i indywidualnych w celu ich likwidacji lub łagodzenia".

Konstrukcja pracy jest jasna i klarowna. Można wyróżnić kilka grup zagadnień w zależności od poruszanej tematyki. Pierwsza kategoria tekstów dotyczy ogólnej problematyki przemian systemowych w Polsce, stanowiących główną przyczynę współczesnych problemów społecznych, a także znaczącej roli socjologa w ich wykrywaniu i rozwiązywaniu. Kolejne, to artykuły omawiające problematykę biedy i bezdomności, patologii społecznej, m.in. patologii rodziny, młodzieży, wybranych problemów społecznych, poszczególnych środowisk i kategorii społecznych, jako zjawisk towarzyszących procesom transformacji w Polsce. Następne prace dotyczą problemów ludzi starszych, zwłaszcza aktywności w tej fazie życia, zagadnień opieki zdrowotnej i psychicznej. Tom zamykają rozprawy poświęcone zagadnieniom niesienia pomocy społecznej i psychicznej, realizowanej przez odpowiednie instytucje.

Warto zauważyć, że pominięto tematykę związaną z bezrobociem, gdyż uznano, że to zagadnienie było już poruszane na wielu konferencjach i w różnych publikacjach. Podobnie, nie rozważano także zjawiska konfliktów społecznych, nasilających się zwłaszcza w okresie przemian ustrojowych, uważając to zagadnienie za zbyt obszerne, nadające się na odrębną konferencję.

Spśród pierwszej kategorii tekstów, za reprezentatywny, a równocześnie wprowadzający w tematykę problemów społecznych można uznać artykuł Mariana Malikowskiego, który przybliża i systematyzuje problemy społeczne. Według niego, do najważniejszych problemów we współczesnej Polsce zaliczamy: patologię społeczną, bezrobocie, biedę i bezdomność, neurozy i choroby psychiczne, choroby somatyczne, problemy ludzi starszych, trudności w adaptacji ludzi do nowej sytuacji, bierność i bezradność, słabą świadomość ekologiczną społeczeństwa, konflikty społeczne, a zwłaszcza zbyt małą umiejętność ich rozwiązywania. W obrębie konfliktów społecznych można natomiast wyróżnić takie, które są związane z obecną sytuacją społeczno-polityczną, zachodzące między przedsiębiorcami państwowymi i prywatnymi, producentami a konsumentami, pracodawcami a pracownikami, lub też dotyczące różnych grup narodowościowych, czy etnicznych; oraz istniejące już wcześniej, ale obecnie bardziej się nasilające, wynikające z różnic: bogaci-biedni, młodzi-starsi, miasto-wieś, konflikty rodzinne, ról społecznych itp. W swojej pracy M. Malikowski podkreśla także wzrastające znaczenie socjologii w wykrywaniu oraz rozwiązywaniu problemów społecznych, a także wagę współpracy socjologów z instytucjami publicznymi np.: urzędami, przedsiębiorstwami czy Ośrodkami Pomocy Społecznej. W tej grupie artykułów na uwagę zasługuje również praca Lucjana Misia, dotycząca roli teorii socjologicznej w rozwiązywaniu problemów społecznych. Autor analizuje tutaj definicje problemu społecznego w ujęciu różnych autorów. Podstawowe różnice jego zdaniem dotyczą niejednakowego rozumienia tego zagadnienia przez uczonych. W poszczególnych teoriach socjologicznych w różnych relacjach pozostają do siebie aspekty obiektywne i subiektywne, różnice dotyczą też statycznego i dynamicznego ujęcia tej kwestii. Poza pracami Malikowskiego oraz L. Misia do tej grupy zaliczyć można także artykuł Adama Rosoła, który podejmuje rozważania związków pomiędzy problemem i zmianą społeczną na przestrzeni wieków, aż do współczesności, Borisa Velimirovica z Austrii zajmującego się analizą jakości życia oraz komponentów i standardu życia. Zdaniem wielu badaczy jakość życia można rozpatrywać w odniesieniu do jednostki lub też całej ludności w powiązaniu z elementami otoczenia oraz czynnikami socjokulturowymi. Najnowsze rozstrzygnięcia dotyczące tej kwestii, proponowane przez WHO w połowie lat 80., ujmują jakość życia również w kontekście stanu zdrowotnego, psychicznego, niezależności, kontaktów socjalnych, czynników środowiska i osobistej wiary jednostki. Ważne jest także jej odczucie w odniesieniu do stanowiska w życiu w relacji do kultury i systemu wartości każdego społeczeństwa, a także jej celów, oczekiwań, norma i trosk. Ten blok artykułów zamyka praca Adriana Cybuli i Marka S. Szczepańskiego, którzy badają dostosowywanie kapitału społecznego do zmian systemowych na przykładzie województwa katowickiego. Przez kapitał społeczny A. Cybula i M. S. Szczepański rozumieją za J. F. Colemanem: "skumulowany zasób całych grup społecznych, umożliwiający podejmowanie działań dostosowawczych do zmian. Wysoki poziom kapitału społecznego umożliwia sprostanie nowym wyzwaniom cywi-

lizacyjnym przez jednostki wchodzące w skład danej grupy [...] niski jest skuteczną barierą przed ich pokonaniem". Najlepszym sposobem pomnażania kapitału społecznego jest natomiast stworzenie jednostkom i inicjatywom obywatelskim warunków do swobodnego działania, gdyż "tylko spontanicznie wyłonieni liderzy najlepiej będą wiedzieć jak pogodzić respekt dla tradycji z nowoczesnością".

Reprezentatywnym dla drugiej kategorii tekstów, poruszających problematykę biedy i bezdomności jest artykuł Ireny Machaj, w którym autorka stara się ustalić wyznaczniki biedy w Polsce, analizując listy osób potrzebujących pomocy, wysyłane do redakcji jednej z audycji radiowych, zajmujących się problemami społecznymi. Analiza listów prowadzi Irenę Machaj do następującego ujęcia biedy w Polsce: "Polska bieda ma syndromatyczny charakter. Dotyka ona głównie rodziny wielodzietne (do jedenaściorga dzieci), często z poważną chorobą w domu (choroba matki, dzieci), lub/oraz z uzależnieniem alkoholowym ojca. W wielu rodzinach ojciec lub dorosłe rodzeństwo pozostają bez pracy, bądź też kończy się prawo do pobierania zasiłku dla bezrobotnych". Tematyką biedy w wymiarze lokalnym zajęło się również kilku innych badaczy: Jan Róg, Krystyna Leśmak-Moczuk, oraz Krystyna Kostecka. Natomiast Violetta Bryniewicz oraz Grażyna Tronczyńska podejmują rozważania dotyczące społecznych uwarunkowań bezdomności na przykładzie działalności Ogniska św. Brata Alberta.

Kolejny blok referatów omawia zagadnienia patologii społecznej. Za reprezentatywny, a jednocześnie wprowadzający w tę dziedzinę uznać można tekst Tadeusza Michalczyka, dotyczący kryteriów wyróżniania zjawisk patologicznych. Proponuje on interesujący ogólny przegląd patologii społecznych. Swoje rozważania przedstawia za pomocą schematu, w którym rozpatruje patologie na poziomie mikrosocjalnym (jednostka), mezosocjalnym (organizacja, zakład pracy), makrosocjalnym (społeczeństwo) oraz megasocjalnym (ludźność). Zjawiska społeczne klasyfikuje natomiast za pomocą analizy stanu rzeczy, w odniesieniu do odpowiedniej normy, (kryterium). Pozostali autorzy podejmują analizę zjawisk patologicznych w określonych grupach społecznych, na przykładzie środowisk lokalnych. Szczególnie podatna na patologie społeczne wydaje się być młodzież, jej też poszczególni autorzy poświęcili najwięcej uwagi w swoich pracach. Tym zagadnieniem zajęli się m.in. Anna Batiuk, Halina Sekuła-Kwaśniewicz. Patologia wśród młodych ludzi może przybierać różne formy, od agresji przeciwko sobie, prowadząc nawet do zachowań samobójczych (Adam Czaubański), do przestępstw przeciwko innym (Arkadiusz Krawiec). Poruszone są także patologiczne aspekty sekt i nowych ruchów religijnych pojawiających się obecnie w Polsce (Jerzy Michno), a także negatywne działania na jednostkę lub społeczeństwo subkultur młodzieżowych (Hanna i Hubert Sommerowie).

Następny zestaw zagadnień dotyczy problemów społecznych wybranych środowisk i kategorii społecznych. Janusz Mariański, Arkadiusz Tuziak, Artur Grzesik, Janusz Piegza, Paweł Grygier, Janusz Samulak oraz Agata Nijander-Dudzińska przedstawiają w sposób kompleksowy negatywne skutki transformacji wśród poszczególnych grup społeczno-zawodowych na tle określonych środowisk lokalnych. Maria Butrymowicz natomiast podjęła problem doskonalenia zawodowego młodych nauczycieli w warunkach przemian społeczno-educacyjnych w Polsce i na Litwie, a Sławomir Rębisz przedstawia raport z realizacji programu "Dialog" dotyczący łagodzenia skutków transformacji przez pozarządową organizację – Fundację Rozwoju Demokracji Ludowej, wspierającą inicjatywę i działalność samorządów terytorialnych, pomagających ludziom w radzeniu sobie z efektami przekształceń.

Kolejne rozprawy, poświęcone są problemom zdrowotnym oraz aktywności ludzi starszych. Tematykę aktywności tej kategorii społecznej porusza w swojej pracy Zdzisław Wołk. Dorota Trala omawia społeczne uwarunkowania samotności wśród ludzi starszych. Wojciech Pędlich i Małgorzata Halicka analizują działalność samopomocową ludzi starszych wspierającą pomoc społeczną. Interesujące wydają się artykuły dotyczące kondycji zdrowotnej ludzi starszych, a zwłaszcza nadużyć i zaniedbań ze strony opieki zdrowotnej wobec tej kategorii społecznej. Problemy te podjęli Michał Matłega oraz Małgorzata Halicka. Problemy zdrowotne ludzi starszych przedstawia austriacki badacz Boris Velimirovic. W swojej pracy omawia on pewne ogólnoswiatowe tendencje w zakresie ogólnej sytuacji, a także polityki państwa w stosunku do ludzi starszych. Uważa on, że najczęstszymi problemami ludzi starszych są: "izolacja, samotność, wyobcowanie, niskie dochody, brak pracy i zajęcia". Poza tym są oni narażeni na wiele chorób. Autor zastanawia się także nad przyszłością państwa socjalnego, wobec rosnących kosztów związanych z wydatkami na zdrowie, opiekę społeczną i pomoc socjalną.

Tom zamykają referaty podejmujące zagadnienia pomocy społecznej i psychicznej. Za reprezentujące tę kategorię tekstów można uznać dwa artykuły: Mirosława Przewoźnika, analizujący działalność pomocy społecznej w okresie transformacji oraz Wiesławy Berny o społecznych uwarunkowaniach zaburzeń psychicznych. M. Przewoźnik, bada działalność pomocy społecznej w Polsce oraz wady funkcjonowania systemu pomocy społecznej do 1989 roku. Autor rozważa skuteczność współczesnego modelu pomocy społecznej biorąc pod uwagę m.in. współdziałanie z innymi podmiotami rządowymi. Wysuwa także postulaty do lepszego funkcjonowania tej instytucji wobec nowej sytuacji społecznej i politycznej w Polsce. W. Berny zaprezentowała natomiast komunikat z badań dotyczących uwarunkowań zaburzeń psychicznych. Z jej tekstu wynika, że w obecnej sytuacji społeczno-politycznej w Polsce nastąpił znaczny wzrost liczby osób z chorobami psychicznymi. Za główne przyczyny tego stanu rzeczy uznaje się: nową sytuację społeczno-polityczną, objawiającą się brakiem perspektyw zawodowych ludzi, strachem przed utratą pracy i ubóstwem, stresem związanym z wykonywaną pracą, a także zmianami w systemie wartości. Pozostałe prace autorstwa Stanisława Zagornego, Kazimierza Kruty i innych, dotyczą zagadnień pomocy społecznej i psychicznej w wymiarze lokalnym lub też charakterystycznych dla konkretnych grup społecznych.

Omawiana publikacja prezentuje w sposób kompleksowy główne problemy społeczne, dotyczące różne grupy społeczno-zawodowe oraz ich uwarunkowania na tle zmian systemowych występujących obecnie w Polsce a także w innych krajach. Publikacja ma charakter teoretyczno-empiryczny. Teksty teoretyczne koncentrowały się na definicji problemu społecznego lub też jego wybranych aspektach, natomiast w części empirycznej książki prezentowano wyniki badań przeprowadzonych w różnych częściach Polski, dotyczących konkretnych problemów społecznych. Warto podkreślić także, że uczestnikami konferencji byli nie tylko przedstawiciele środowisk naukowych, lecz także pracownicy różnych placówek zajmujących się rozwiązywaniem problemów społecznych np. opieki społecznej, policji, ośrodków zdrowia. Konferencja miała wymiar międzynarodowy, oprócz uczestników z Polski wystąpili także badacze z Austrii, Ukrainy i Litwy.

Magdalena Kwiatkowska

Irena Namysłowska, *Terapia rodzin*, PWN, Warszawa 1997, ss. 224.

Prezentowana publikacja bezpośrednio adresowana przez Autorkę do studentów medycyny, psychologii, psychiatrii a także do początkujących terapeutów zajmujących się terapią rodzin, wykracza poza ramy zwykłego podręcznika akademickiego. Łączy w sobie treści, które wykorzystane być mogą w procesie terapii jednostek i ich rodzin z rzetelnym i szczegółowym omówieniem najbardziej znaczących koncepcji dotyczących terapii rodzin oraz teorii współczesnej rodziny. Niewątpliwym walorem książki jest także wykorzystanie w niej wieloletniego doświadczenia Ireny Namysłowskiej z pracy z dysfunkcyjnymi rodzinami i małżeństwami. Autorka nie unika przy prezentacji poszczególnych szkół terapeutycznych, wartościowania ich ze względu na subiektywnie odczuwaną przydatność w praktyce leczniczej, zwraca jednak także uwagę na większą lub mniejszą ich popularność w praktyce leczniczej. Stąd zatem bierze się widoczny dla czytelnika brak proporcji w sposobie omawiania poszczególnych terapii rodzin. Przykładowo psychoanalitycznej terapii rodzin I. Namysłowska poświęciła jedynie kilka stron (s. 47 do 50) innym natomiast kilkanaście. Co należy podkreślić Autorka wprost wyraża swoje zastrzeżenia, także jeśli mają one bardzo osobisty charakter (s. 47, s. 107).

Pojawiające się coraz częściej opinie na temat, jeśli nie śmierci to poważnego kryzysu jaki przeżywa współczesna rodzina wiążą się niewątpliwie z intensywnością i zasięgiem przemian jakim podlega ta najważniejsza dla jednostki grupa społeczna. Zmianie uległa przede wszystkim definicja rodzinności, wyrażająca zasady, według których współdziałają ze sobą krewni i powinowaci. Współczesna rodzina nie tylko tworzy coraz bardziej zamknięty i skoncentrowany na realizacji swoich celów system społeczny, ale dodatkowo i niejako wbrew poprzedniej cesze staje się w całości zależna od uwarunkowań cechujących jej środowisko społeczne. Z jednej strony zatem